

- Lekli Béla: *Napkor község a XVIII. és a XIX. század elején*. In: Dr. Gyarmathy Zsigmond (szerk.): Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás. III–IV. Nyíregyháza, 1982. 377–404.
- Lekli Béla: *Napkor község földrajzi nevei*. In: Dr. Gyarmathy Zsigmond (szerk.): Helytörténeti tanulmányok. VII. Nyíregyháza, 1989. 415–428.
- Lukács Ödön: *Nyíregyháza szabad, kiváltságolt város története*. Nyíregyháza, 1886.
- Marinka Melinda: *Sváb visszatérők. Újjáéledő hagyomány és lokális kötődés a szatmári svábok körében*. Debrecen, 2016.
- Marinka Melinda: *Identitásörzés és szimbolikus termegjelölés*. In: Kavecsánszki Máté – Marinka Melinda (szerk.): Táj és kultúra. 1. (Studia Folkloristica et Ethnographica. 63.) Debrecen, 2018. 121–139.
- Marinka Melinda: *Sváb örökségelemek. Az északkelet-magyarországi kulturális régió német nemzetiségeinek néprajzi értékei*. Debrecen, 2024.
- Márkus Mihály: *A bokortanyák népe*. Budapest, 1943.
- Nyárádi Mihály: *A burgonya szerepe egy Szabolcs-Szatmár megyei község (Rakamaz) életében*. Szabolcs-Szatmári Szemle. 1–4. 1956. 97–111.
- Páll István: *Szabolcs megye népi építkezése a XIX. század közepén*. Szentendre, 1987.
- Szalay László (kiad.): *Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei*. I. Pest, 1865.
- Szita László: *A németek bevándorlása Magyarországra a 18. században és szerepük az országépítésben*. In: Zielbauer György (szerk.): A magyarországi németek hozzájárulása a közös haza építéséhez. Tudományos tanácskozás az elűzés 50. évfordulóján. Budapest, 1996. 62–103.
- Szőke Balázs: *Milleniumi elő-ünnep Napkoron*. In: Nyírvidék. XVII. 16. (I. Melléklet a Nyírvidék 16. számához) 1896. április 19.
- Takáts Sándor: *Régi magyar asszonyok*. Budapest, 1914.
- Vezetőség: *Sváb ételeket kóstoltak*. In: Kelet-Magyarország. LXVII. 283. 2010. december 06. 4.
- Vonház István: *A szatmármegyei német telepítés*. Pécs, 1931.

Szilágyi Levente

Identitás és reprezentáció. A strudli útja a szatmári svábok konyhájából a tévébe^{1*}

A tanulmány célja a szatmári sváb közösségek rendszerváltást követő etnikai revitalizációjának, valamint a sváb gasztronómia emblematikus elemévé vált *strudli*² e folyamatban betöltött szerepének elemzése.³ A kommunizmus időszakában kényszerűségből elhallgatott német származás, a rendszerváltást követően, fokozatosan erőre kapó örökségesítési folyamatok kiindulópontjává vált. A rendszerváltozást követően rövid idő alatt a szatmári svábok szinte láthatatlan etnikus csoportból érdekérvényesítésre képes nemzeti kisebbséggé, és egyúttal erős belső kohézióval rendelkező virtuális közösséggé váltak. A szatmári svábok kulturális örökségének kérdése, a sváb hagyományok ápolásának támogatása nem csak a sváb közösség igényeit fogalmazza meg, hanem mind a magyar, mind a román regionális politikai elit számára központi kérdést jelentett és jelent. Ebben nem kis része van a sváb közösségen keresztül elérhető németországi befektetői rendszerekhez való hozzáférés reményének.

A szatmári svábokról

A Románia északnyugati részében található Szatmár megyéről kapták a nevüket. A megye leggazdagabb családja, a Károlyiak a 18–19. század folyamán több hullámban Bajorországból, Badenből, Hohenzollernből, legnagyobb számban pedig a württembergi Felső-Sváb területről (Oberschwaben) származó, többségükben katolikus németeket telepítettek be birtokaikra.⁴

¹ *A kötetben közölt tanulmány nem a konferencián elhangzott előadás – Agrártradíció és agrárinnováció. Gazdaság, társadalom és kultúra összefüggései a szatmári sváb közösségekben – írott változata, hanem attól eltérő tematikájú munka.

² A szó hangzása nagyon hasonló a német strudl-hoz, de teljes más ételről van szó. A strudli nem strudl!

³ A tanulmány a *Gazdaság és etnicitás. Mezőgazdasági társulások mint a társadalmi és gazdasági reziliencia motorjai a szatmári sváb falvakban a rendszerváltozástól napjainkig* című, FK 143759 számú NKFIH kutatás támogatásával készült.

⁴ Vonház István: *A Szatmár megyei sváb telepítés*. Pécs, 1931. 176. A betelepítésről bővebben lásd még e kötetben Tempfli Imre *Óhazából újhazába. A szatmári svábok megtelepedésének*

Az első világháború előtti Magyarországon a szatmári svábok a leginkább elmagyarosodott kisebbségi közösségek közé tartoztak.⁵ A betelepített szatmári sváboknak jelentős értelmisége és polgári rétege nem alakult ki, így közösségként nem tudtak érdemben fellépni a magyar asszimilációs nyomással szemben. A szatmári svábok által lakott 31 település Szatmár megye több pontján, néhol kisebb-nagyobb tömböt alkotva, máshol szigetként elszórtan található, a magyar–román nyelvhatár mindkét oldalán. A magyar többségű területeken a svábok elmagyarosodása, nyelváltása már a 19. század második felében megkezdődött, míg a román többségű területeken a német/sváb nyelvhasználat fennmaradt jobbára egészen az 1990-es évek első éveiben bekövetkezett tömeges németországi kivándorlásig. Ezt követően kizárólag a Nagykároly környéki tömbben beszélhetünk kompakt sváb közösségekről. Jelen előadás megállapításai is kizárólag az ebben a tömbben élőkre vonatkoznak. Nagykároly vonzáskörzetében 13 svábok által lakott település található, ebből három Magyarországon (Mérk, Zajta Vállaj), a többi Romániában.

A második világháborút követően számos retorzió érte a svábokat (is): a kollektív bűnösség elvének alkalmazásaként a szatmári sváb lakosság jelentős részét is kényszermunkára deportálták a Szovjetunióba, ami óriási embervesztéssel járt.⁶ Az olykor öt-hat évig tartó fogságot sokan nem éltek túl. A kényszermunka során átélt megaláztatások, az embertelen körülmények, a túlélésért folytatott harc, a helytállás a lokális történelem legfontosabb elemeivé váltak. A mai napig a deportálás és annak emlékezete a szatmári svábok önreprezentációjának legfontosabb narratívája.⁷ És ez a narratíva a kommunizmus időszakában elfojtott, tiltott volt.

okai és körülményei a legújabb kutatások tükrében című tanulmányát.

⁵ Sárándi Tamás: *Kísérlet a szatmári svábok visszánémetesítésére a két világháború között*. In: Nagy István, Kutnyánszkyne Baeska Eszter (szerk.) *Bonyhádi evangélikus füzetek 2. Németek a Kárpát-medencében konferencia anyaga*. 2009. 295–320. Erről a kérdésről bővebben lásd Sárándi Tamás e kötetben megjelent tanulmányát.

⁶ Baumgartner Bernadette: *Kisebbség a kisebbségben: A Szatmár megyei németek a két világháború között (1918–1940)*. Kolozsvár, 2012; Boros Ernő: „Volt minckünk jó életünk, van most nekünk jaj” 1945–1949: a szatmári svábok deportálástörténete. Csíkszereda, Státus Könyvkiadó, 2005. A deportálásról bővebben lásd e kötetben Boros Ernő és Márkus Beáta tanulmányait.

⁷ Szilágyi Levente: A deportálások emlékezete és a múlt feldolgozásának alakzatai a szatmári sváboknál. In: Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József (szerk.): *Váltóállítás: diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*. Budapest, 2017. 323–342., 328.

A kilencvenes években a politikai változások hatására a deportálásokról szóló történetek robbanásszerűen törtek ki a hallgatás fogságából, és az újratermelődő sváb identitás alap alakzatává váltak.⁸ Német identitáson alapuló kulturális és társadalmi kezdeményezések történtek: a romániai oldalon megjelentek a sváb néptáncegyüttesek, népzenei együttesek, újra alakultak a fúvószenekarok, megszervezték az első deportált-találkozókat. A sváb etnikai mozgalom ekkor még a deportáláshoz kapcsolódó megemlékezési szertartások köré szerveződött.

Az országhatár hosszú ideig szinte hermetikusan elzárta egymástól a korábban rendkívül szoros társadalmi és gazdasági kapcsolatokkal rendelkező településeket.⁹ Ez pedig eltérő etnikus revitalizációs gyakorlatok térnyerését eredményezte. Míg a romániai településeken a sváb identitás reprezentációjában a deportáláshoz kapcsolódó megemlékezési gyakorlatok váltak uralkodóvá, addig a magyarországi településeken egy örökségésítési és fesztiválizációs folyamat került előtérbe a strudlifesztivál formájában. A két út természetesen sokszorosan keresztezte egymást a rendszerváltozást követően egyre szorosabbra fűződő formális kapcsolatoknak köszönhetően, és a két gyakorlatnak határon átívelő hatóereje volt. Vállaj és Mérk megemlékezési szertartásainak megindulását nagymértékben elősegítette a romániai sváb testvértelepülésekkel fenntartott szoros kapcsolat. Az első szatmári sváb deportáltemlékmű felállítására 1992-ben került sor a romániai Kisdengelegen,¹⁰ míg Vállajon az első nyilvános ünnepségre és emlékműállításra csak 2006-ban. Vállaj polgármestere, a Vendel-napon megtartott megemlékezés szervezője szerint 2006-ban még mindig nagy bátorság kellett ahhoz, hogy a deportálások emlékezetét a nyilvános térbe vigyék (saját interjú, 2018):

Polgármester: – És igazából 2006-ban volt az az átütés, amikor kellett egy kis spiritusz is hozzá, hogy kiálljon az ember, és mikrofon előtt elmondja a málenkij robotot. Mert addig még valóban nagyon tabu volt ez a téma.

⁸ Marinka Melinda: *21. századi sváb ünnepek identitásörző jellege Szatmárban*. Ünnepek, ünnepkörök történelmi és néprajzi vonatkozásai. In: *Studia Folkloristica et Ethnographica*, 2013. 144–159., 153.

⁹ Szilágyi Levente: Párvalasztási preferenciák a magyar–román határ által elválasztott két sváb településen, Csanáloson és Vállajon az 1825-től 1944-ig terjedő időszakban. In: Ispán Ágota Lídia–Magyar Zoltán (szerk.): *Ethno-lore XXXI. A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve*. Budapest, 2014. 123–144.

¹⁰ Marinka, 2013. 153.

Szerző: – Még 2006-ban is?

P: – 2006-ban is. Azért mondom, hatba' volt egy kis mozgolódás, de még akkor is néztek körül, amikor a mikrofonnál álltam.

Sz: – De miért?

P: – Hát ugye nálunk ez a meghurcoltatás nagyon sok, jellemzően településfüggő, de általában azért a húsz-huszonöt százaléka soha nem tért vissza annak idején. Tehát piszkos mély nyomot hagyott. Szinte nincs olyan ház, nincs olyan család, akinek ne lett volna valaki. Tehát nagypapa, koma, sógor, barát, mindenkinek volt valamilyen érintettje.

Az emlékezetkutatás a társadalmat emlékezetközösségként definiálja.¹¹ Jan Assmann szerint az emlékekre az egyén a szocializálódása során, kommunikációs folyamatokon keresztül tesz szert,¹² így válik a közösség tagjává. Ebben az értelemben a szatmári svábokat eredendően nem tekinthetjük emlékezetközösségnek, hiszen a félelem és féltés által generált hallgatás megakadályozta a biografikus narratívumok¹³ generációk közötti közvetlen átadását. A rendszerváltást követően azonban azzá váltak. A deportálásokról szóló történetek a politikai rendszer felől érkező vélt és

¹¹ Keszeg Vilmos: Élettörténetek populáris regiszterekben. In: Jakab Albert Zsolt–Keszeg Anna–Keszeg Vilmos (szerk.): *Emberek, életpályák történetek*. Kolozsvár, 2007. 151–197., 184.

¹² Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 1999. 35–37.

¹³ A biografikus narratívumok olyan történetek, amelyekben az emlékezők életpályájuk bizonyos szakaszait, eseményeit – esetünkben a deportálásokat – idézik fel.

valós nyomás alól kiszabadulva szinte robbanásszerűen kerültek elő. A Vállajon 2006-ban induló megemlékezésekkel látványosan megindult a *történelem háziasítása*, a deportálási emlékművet további szobrok és emlékművek követték. A vállaji templom mellett kialakított emlékparkban ma öt emlékmű, illetve szobor áll, ezek közül négy a sváb identitásnak – betelepedési emlékmű, Láng Gyula templomépítő mellszobra, a deportált emlékmű és az „Ulmer Schachtel”¹⁴ makettje –, egy pedig a trianoni határ meghúzásakor Vállaj és Mérk Magyarországon tartásában¹⁵ kulcsszerepet játszó Becsky Sándornak állít emléket.

A vállaji Emlékpark. Előtérben az ulmi dereglye (Ulmer Schachtel) makettje, a háttérben a római katolikus templom. (A szerző felvétele.)

¹⁴ Az ulmi dereglye a dunai sváb betelepülés szimbóluma, a szatmári svábok címerébe is bekerült.

¹⁵ Vállaj kollektív emlékezetének fontos epizódja a „leghűségesebb falu” gondolata, mely szerint Vállaj Magyarországhoz tartozása csak a községet vezető személyek – főként Becsky Sándor jegyző – felkészültségének és ravaszságának köszönhető.

A megemlékezési szertartások számának növekedésével, illetve a deportáltak számának csökkenésével a deportálásra vonatkozó tudás a *kommunikatív emlékezet*ből, mely mindig is inkább *nemzedéki emlékezet*¹⁶ volt, mára végérvényesen áttevődött a kollektív emlékezetbe. Az emlékezetnek pedig helyszínekre van szüksége, ezt az igényt elégítik ki az emlékművek, szobrok és emléktáblák. A két sváb falu esetében pedig különösen fontosak az *emlékezetnek ezen helyei*,¹⁷ hiszen nem az emlékezet egyszerű átköltözéséről beszélhetünk velük kapcsolatban, ezek a sváb múlt és identitás elsődleges szimbólumai. Nemcsak helyei az emlékezetnek, hanem tanúságtevői egy közösségnek, az emlékezet előállításának és megjelenítésének a *monumentumai*, hiszen immáron mindenki számára hozzáférhető nyilvános térben található, és ezeket szimbolikus jelentéstartalommal rendszeresen használják is.

A deportált találkozókon a strudlinak még csak „epizód szerep” jutott: a megemlékezési szertartás részeként rendezett fogadásokon több más mellett strudlival is kínálták a résztvevőket.

Főszerepet elsőként a magyarországi Vállajon játszott 2001-ben, ekkor rendezték meg első alkalommal a strudlifesztivált a magyarországi fesztivalizációs kezdeményezések első hullámában. A fesztivált azóta minden év pünkösdjén megrendezik, lokális rendezvényből mára regionális léptékű lett. Az elmúlt években a fesztivál kétnapos, belépőjegyes eseménnyé alakult, látogatottsága pedig több ezer főre emelkedett. A fesztivál fokozatosan átvette a megemlékezési szertartások helyét az identitásrepresentációs térben. Míg a találkozó csak az érintetteknek – deportáltak, hozzátartozók és leszármazottak – és a (kötelező) meghívottaknak szól (sváb és német, román és magyar politikai és civil szervezetek képviselői), addig a fesztivál sokkal többeket kíván megszólítani. Míg a deportált-találkozók, megemlékezési szertartások, a közösség összetartozásának belső igényét elégítik ki, addig a strudlifesztivál a sváb eredetű közösségek megmutatkozásának, az identitás reprezentációjának a színtere. Előbbi a rítusok utóbbi az ünnepek koreográfiája szerint szerveződik.

¹⁶ A nemzedéki emlékezet történetileg tapad egy csoporthoz, és hordozóival együtt elenyészik. Assmann, 1999. 51.

¹⁷ Nora, Pierre: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. In: *Actas*, 1999. 3. sz. 142–157.; Assmann, 1999. 40.

Korábbi vállalji strudlifesztiválok plakátjai

Nagyon sarkosan fogalmazva, az egykori deportáltak számának csökkenésével fordított arányban nőtt az (idegen) strudlifogyasztók száma. A strudli a sváb identitás és kulturális örökség szélesebb körben legismertebb szimbóluma lett.

Mi a strudli?

A strudlinak bár böjti ételként jelentős szerepe van a szatmári svábok vallási étkezésében, de nem ünnepi étel. Bő olajban vagy zsiradékban kisütött krumplival, szilvalekvárral, esetenként túróval vagy tojáshabbal töltött egyszerű, gyorsan elkészíthető kedvelt tésztaféle. Hagyományosan péntekenként sütötték, a mezei munkából való hazaérkezést követően fő fogásként. Otthoni családi fogyasztásra általában egy kilogramm lisztből készítették, ez négy „levél” (22–24 darab) elkészítéséhez elegendő mennyiség.

A strudli hozzávalói: liszt, aludttej, tojássárgája, só, kevés zsír (olaj), a sütéshez olaj; a töltelékhez: hagyományos, üstben főtt szilvalekvár (vízzel hígítva a könnyebb kenhetőség miatt), burgonya, túró, tojás hab. A nem túl kemény, nem túl lágy tésztát nem pihentették, azonnal nyújtották, töl-

tötték és bő forró olajban – korábban zsírban – sütötték. A sütésre otthon speciális, általában egyedileg gyártott magas falú lemez edényt használtak, melyet helyi lakatosmesterek készítettek.

Strudlisütő edény

Az étel egyszerűségét és gyors elkészíthetőségét a strudlikészítők mind kiemelik, és mindig a mezei munkák kontextusában:

„Volt tehén, volt krumpli, hazamentek a határból, pillanatok alatt kész volt. Volt aludtej, és az egy főétel volt. Ha az ember érti a tésztáját, akkor pillanatok alatt kész volt. Mert nagyon kell érteni amúgy, hogy milyen a tészta. Ne legyen se kemény, se lágy, mert azon nagyon sok minden múlik.” (vállaji asszony)

„Azért a strudli, mert ahhoz minden volt otthon a sváb asszonynak. Tehén szinte minden háznál volt, tejföl, túró, liszt, napraforgó olaj mindig volt vagy zsír, azt is használták, de inkább olajban sütötték ki, zsírral gyúrják inkább. És akkor az egykettőre így ment.” (mezőfényi asszony)

„Na és este hatkor hazajöttek a munkából, már fél nyóckor vacsoráztak. Az az első, mindig krumplit pucolni, hogy főjjon. Gyúrják a tésztát, csinálják, mán gátá, kész.” (csanálói férfi)

A határ két oldalán található sváb közösségek hétköznapi strudlisütési gyakorlatában jelentős eltérés van. Míg a romániai településeken a strudlikészítés és fogyasztás teljesen általános és rendszeres, addig a magyarországi falvakban már csak esetleges. Más eltérés is van a határ két oldalán sült strudlik között. A romániai településeken többfajta töltelket használnak, mint a magyarországiakon. Az erdélyi konyha jellegzetességei fokozatosan beépültek ebbe a hagyományos sváb ételbe is, így a kapros-túrós töltelékkel töltött strudli a határnak csak a keleti felén jellemző, igaz főként csak a fesztiválokon. Magyarországon egyáltalán nem, de a romániai településeken sem mindenhol készítik a „desszert” strudlit, mely cukrozott tojásfehérje hab töltelékkel készül.

„Az általában a gyerekeké vagy a szakácsnőé volt, már aki szerette. A fehérjét felveszik habnak, és akkor a habot, szépen a tojás egy kis cukorral sóval felvert habját, hogy ne essen össze belekenik ugyanúgy a tésztába, mint a lekvárt, és az mikor megsül az ilyen (kb. 5-6 cm-t mutat). Csak annyi, hogy a habost gyorsan meg kell enni, mert gyorsan megenyhül az egész. És akkor az édes.” (mezőfényi asszony)

A strudlikészítés során visszamaradó főzőlé és nyesedékek a hagyományos táplálkozásban nem vesztek kárba: ezekből készült a *strudlileves*, amelyet a sváb konyhára jellemző módon rántással és tejjel gazdagítottak:

„A svábok mindig ügyesek voltak, és amikor a háziasszony hazajött a földről, annak gyorsan kellett az étel, ezért mivel a strudlit kinyújtotta, a víz már főtt..., sőt még úgy is csinálták, hogy megfőzték a krumplit, kiszedték a vízből és abba a krumplifőző vízbe főzték vissza a strudlit a strulilevesnek, és akkor volt egy kicsi krumplimaradék is, és akkor így egy füst alatt a kettő megvolt.” (mezőfényi asszony)

A strudli mint fesztiváletel

A fesztivál magyarországi sikere a romániai településekre is hatással volt. A szomszédos Csanáloson az új kenyér aratőnnep idején szervezett falunapot átnevezték strudlifesztivállá. De szerveznek strudlifesztivált a megyeközpont Szatmárnémetiben, illetve a többi település falunapján is megjelentek a strudlisütő sátrak. Mára ezek a strudlifesztiválok többek, mint gasztrofesztiválok, az etnikus önreprezentáció és a regionális identitás legfontosabb eseményeinek tekinthetők.

Csanálosi strudlifesztivál, 2024.

Abban, hogy a számos sváb specialitás közül miért éppen a strudli „töltődött” identitáshordozó és reprezentatív tartalommal, vélhetőleg nagy szerepet játszott az, hogy készítése viszonylag egyszerű, könnyen mobilizálható és főként, hogy kiválóan termékesíthető és értékesíthető, és olesó is. Egy kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy az ideális fesztiválétel.

Valamennyi Nagykároly környéki sváb településnek van legalább egy strudlisütő csapata. A csapatok 5–7 fővel – jellemzően a középgenerációba tartozó asszonyok – vesznek részt az egyre nagyobb számban megszervezett rendezvényeken, de ennél sokkal több tagjuk van, hiszen nem tud mindenki mindenhol ott lenni. A csapatokat tehát főként nők alkotják, de nem kizárólagosan, a férfiak a szállításban, az alapanyagok „kézalá” készítésében játszanak fontos szerepet. Egy-egy rendezvényen pedig annak méretétől függően 3–6 település csapata vesz részt. A polgármesteri hivatalok napidíjat fizetnek a strudlikészítőknek, akiknek a fesztiválok nagy száma miatt a strudlisütés jelentős bérkiegészítést is jelent. Nagyobb fesztiválokon előfordul, hogy a férfitagok végzik a strudlisütés gyúrását, mivel sokkal nagyobb mennyiségű tésztát tudnak nyújtásra előkészíteni, mint az asszonyok.

A „házi” strudli és a fesztiválstrudli közötti különbségek

Az otthon és a fesztiválokon készített strudli noha nagyon hasonló, néhány dologban mégis eltér, főként a felhasznált alapanyagokban: a lisztet otthon jellemzően átszitálják felhasználás előtt; a tésztához zsírt nem pedig olajat, illetve aludttejet nem joghurtot használnak; a tojás házi, nem boltban vásárolható; a töltelékhez felhasznált lekvár házi készítésű, üstben főtt szilvalekvár, nem pedig bolti szilvaíz.

Összegzés

A strudli a sikeres bemutatkozást követően rövid időn belül „önálló életre kelt”, kilépett a sváb mikrokontextusból, és regionális termékké, illetve sváb branddé vált. A környék magyar és román kulturális rendezvényeinek is állandó szereplője lett. Országos magyar és romániai televíziók gasztroműsoraiban a legszélesebb közönség is megismerhette nem csak az ételt, hanem az azt kitermelő közösséget is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 1999.
- Baumgartner Bernadette: *Kisebbség a kisebbségben: A Szatmár megyei németek a két világháború között (1918–1940)*. Kolozsvár, 2012.
- Boros Ernő: „Volt minékünk jó életünk, van most nekünk jaj” 1945–1949: a szatmári svábok deportálástörténete. Csíkszereda, 2005.
- Keszeg Vilmos: Élettörténetek populáris regiszterekben. In: Jakab Albert Zsolt–Keszeg Anna–Keszeg Vilmos (szerk.): *Emberk, életpályák történetek*. Kolozsvár, 2007. 151–197.
- Marinka Melinda: 21. századi sváb ünnepek identitásörző jellege Szatmárban. Ünnepek, ünnepkörök történelmi és néprajzi vonatkozásai. In: *Studia Folkloristica et Ethnographica*, 2013. 144–159.
- Nora, Pierre 1999: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. In: *Aetas*, 1999. 3. sz. 142–157.
- Sáránci Tamás: Kísérlet a szatmári svábok visszánémetesítésére a két világháború között. In: Nagy István, Kutnyánszkyne Bacsikai Eszter (szerk.) *Bonyhádi evangélikus füzetek 2. Németek a Kárpát-medencében konferencia anyaga*. 2009. 295–320.
- Szilágyi Levente: Párvalasztási preferenciák a magyar–román határ által elválasztott két sváb településen, Csanáloson és Vállajon az 1825-től 1944-ig terjedő időszakban. In: Ispán Ágota Lídia–Magyar Zoltán (szerk.): *Ethno-lore XXXI. A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve*. Budapest, 2014. 123–144.
- Szilágyi Levente: A deportálások emlékezete és a múlt feldolgozásának alakzatai a szatmári sváboknál. In: Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József (szerk.): *Váltoállítás: diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*. Budapest, 2017. 323–342.
- Vonház István: *A Szatmár megyei sváb telepítés*. Pécs, 1931.

KULTÚRA
– KÖZÖSSÉGSZERVEZÉS

Csanálosi strudlifesztiválon készített felvételekből készített kisfilm, amely a strudlikészítés folyamatainak bemutatása mellett a strudlifesztivál hangulatába is betekintést enged.